

ЇЖАК

Олексій Іванович —
завідувач відділу досліджень
Центрального регіону
Національного інституту
стратегічних досліджень

МЕРНІКОВ

Геннадій Іванович —
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробіт-
ник Державного підприємства
«Конструкторське бюро
«Південне» ім. М.К. Янгеля»

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН — СТАН, ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ, МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ

У статті наведено аналіз сучасної геополітичної і гео економічної ситуації станом на кінець 2018 р., визначено глобальні тренди і ключові чинники, які впливають на розвиток економічної, соціально-політичної, соціокультурної та інших сфер життєдіяльності країн світу, розглянуто протистояння основних геополітичних гравців та їх відносини з Україною. Окреслено вектори розвитку системи міжнародних відносин на найближчу перспективу.

Визначальною характеристикою нинішньої геополітичної ситуації є згортання процесів глобалізації в економічній, соціально-політичній, соціокультурній та інших сферах життєдіяльності. Ключовим актором геополітичних і гео економічних процесів, як це і було аж до завершення «холодної війни», стає національна держава. У сучасній економічній політиці починає домінувати державний протекціонізм. Фактично втрачають реальну силу основоположні норми Світової організації торгівлі. З подачі президента Сполучених Штатів Дональда Трампа між провідними світовими економіками розгорається війна квот і мит. При цьому на відміну від геополітичного протистояння другої половини ХХ ст., лінія розлому між провідними світовими гравцями лежить не в ідеологічній, а в технологічній площині.

Глобальним трендом, альтернативним державному протекціонізму, залишається діяльність транснаціональних компаній (ТНК). Орієнтовані на отримання максимального прибутку екстериторіальні структури розмивають інституційну домінанту традиційних національних еліт. Вплив менеджменту корпорацій на національні держави не лише виходить за межі господарської діяльності, а й фактично девальвує примат національного уряду в реалізації внутрішньої політики. Основними механізмами такого впливу є корупція; використання ЗМІ для

проведення PR-акцій (від всеосяжної реклами своєї продукції до лобіювання «родинних» політиків); співпраця (зрощення) з криміналітетом у реалізації бізнес-проектів; діяльність різного роду недержавних аналітичних центрів, благодійних фондів для реалізації цінностей бізнес-груп; участь у політичному житті через підтримку опозиційних національному уряду політичних сил.

Сьогодні саме транснаціональні мережі визначають якість і межі наповнення внутрішнього споживчого ринку, формують мотиваційні очікування споживача в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Найважливішим фактором, свого роду «лакмусовим папірцем», для розуміння реального розкладу сил на сучасній геополітичній шахівниці є місце та роль ТНК на світовому ринку товарів і послуг. Саме взаємодія і взаємовплив національних компаній і екстериторіальних мережевих структур формують порядок денний глобальних і регіональних процесів.

З певними застереженнями можна виділити два основні конкуруючі угруповання, що делегують своїх представників до органів державної влади (політичного істеблїшменту) і формують тим самим внутрішню й зовнішню політику національних держав: 1) реальний сектор (паливно-енергетичний, оборонно-промисловий, гірничо-металургійний, агропромисловий комплекси, машинобудування, видобувна та переробна галузі тощо); 2) сектор послуг (ретеїл, фінансовий сектор, ІТ-сфера, інші високотехнологічні сектори економіки). Традиційно представники першої групи реалізують стратегію посилення державного протекціонізму, другої — ратують за «невидиму руку» ринку, безпосередньо і/або опосередковано представляючи інтереси ТНК. Обидві групи гравців обслуговують ЗМІ, інформаційно-аналітичні підрозділи, парамілітарні та інші силові структури.

Особливе місце в цій схемі посідає ракетно-космічна галузь. Як визнане джерело інновацій, драйвер науково-технічного прогресу ракетно-космічний комплекс історично пов'язаний з армією, ОПК і спецслужбами. До недавнього

часу (а в Китаї й досі) національний уряд залишався головним і єдиним замовником розроблення і виробництва ракетної техніки і космічних апаратів. Міжнародно-правові рамки з контролю за поширенням ракетних технологій, високі вимоги до виробничо-технологічної бази та кадрового потенціалу, значна вартість проектів (за умови не гарантованої комерційної окупності) — всі ці чинники звужують клуб ракетно-космічних гравців до 10–12 країн, причому приватні компанії реально конкурують з державними лише у Сполучених Штатах.

Найяскравіше політична конкуренція «минулого» і «майбутнього» світової економіки проявляється в США. Традиційно інтереси реального сектору підтримує істеблїшмент республіканської партії, демократи лобіюють фінансову і ІТ-сферу. Час від часу на політичній арені з'являються незалежні (фінансово самодостатні) гравці, які пожваблюють передвиборчу кампанію і, істотно не впливаючи на історичне протистояння двох партій, засвідчують стійкість та універсальність американської демократії. Саме тому перемога на президентських виборах Дональда Трампа, який тільки на певному етапі передвиборчої гонки виступив як офіційний представник республіканців, стала серйозним викликом для американської політичної системи і суттєво вплинула на світові соціально-економічні та військово-політичні процеси. Несистемний гравець вніс дисбаланс у систему, і геополітичні та гео економічні «тектонічні плити» почали рухатися. При всій суперечливості та ірраціональності постаті Д. Трампа, його було обрано голосами передусім представників штатів так званого «іржавого поясу», і він жорстко відстоює інтереси «старих» галузей американської промисловості (металургія, машинобудування, ВПК). Ініційовані адміністрацією Б. Обама глобальні проекти транстихоокеанського і трансатлантичного партнерства згорнуто. Відносини у трикутнику «США–ЄС–КНР» поступово скочуються до стану «торгової війни».

Зовнішньоекономічні кроки президента США перебувають в одному смисловому і понятійному полі з позицією лідерів РФ, Китаю,

автократичних режимів Латинської Америки, Африки і Перської затоки. Крім того, Д. Трамп фактично прийняв естафетну паличку лобіста російської «оборонки» з найближчого оточення В. Путіна, підтримавши масштабні проекти переозброєння американської армії, в тому числі і ядерної триади.

У політологічному лексиконі стійкою характеристикою сучасної геополітичної ситуації стало поняття «нова холодна війна», яка іноді переходить у «гарячу» фазу на Донбасі, Близькому Сході, що зумовлює збільшення витрат на оборону всіх основних гравців. Армія і ВПК повертають свою могутність і впливовість, здавалося б, втрачені після розпаду СРСР і краху світової соціалістичної системи. У зв'язку з цим можна згадати бурхливі дискусії середини 1990-х років про необхідність реформування, аж до ліквідації, Північноатлантичного альянсу через зниження рівня воєнних загроз. Переломним моментом у цьому контексті стали події 11 вересня 2001 р. в США, після яких боротьба з міжнародним тероризмом стала домінуючим трендом у системі національної безпеки більшості країн. Зараз США, Росія, Китай, Туреччина, Іран, Саудівська Аравія продовжують збільшувати оборонні витрати, реалізуючи багатомільярдні програми переозброєння своїх армій. Росії це вдається все важче, вона зробила стрибок у збільшенні військових витрат ще до атаки на Україну і зараз в умовах санкцій намагається зберегти позиції. Зростає роль національних збройних сил та інших силових структур у системі забезпечення національної та міжнародної безпеки. Триває трансформація міжнародної нормативно-правової бази у сфері безпеки і оборони.

Україна, як жертва збройної агресії, змушена довести свої витрати на безпеку і оборону до 5% ВВП, що неминуче спричинило істотне зниження соціальних стандартів, масштабну трудову міграцію найактивнішої частини населення. У 2018 р. видатки тільки Міністерства оборони (не враховуючи інші структури сектору безпеки і оборони) становили 82,2 млрд грн, з яких 59,1 млрд грн (72%) — на забезпечення діяльності ЗСУ та підготовку військ;

15,9 млрд грн (19,3%) — на закупівлю і модернізацію військової техніки¹. У 2019 р. видатки Міністерства оборони зросли до 101,1 млрд грн, у тому числі на забезпечення діяльності ЗСУ — до 80,4 млрд (79,5%), на закупівлі і модернізацію — до 16,9 млрд (16,7%)².

Сланцева революція. В епіцентрі протистояння основних геополітичних гравців залишається контроль за територіями з найбільшими розвіданими родовищами нафти і газу (Близький Схід, Арктика і деякі інші регіони). Порядок цін на енергоносії — найважливіший фактор світової економіки і міжнародних відносин у вуглеводневу епоху. Досить згадати, що падіння світових цін на нафту в 1979–1980 рр., значною мірою пов'язане з ісламською революцією в Ірані та введенням радянських військ до Афганістану, стало однією з головних фінансово-економічних причин розпаду СРСР. У цьому контексті слід розглянути один з найважливіших виробничо-технологічних проривів ХХІ ст., відомий як сланцева революція. Для експортно орієнтованих сировинних економік (монархії Аравійського півострова, інші країни — члени ОПЕК, РФ) поява на ринку нового глобального гравця, США, стала серйозним геополітичним викликом.

У період 2010–2014 рр. світова ціна на нафту стабільно зростала, що стало одним зі стимулів для реалізації американськими компаніями високовартісних, наукоємних проектів з видобутку нафти на основі методу гідравлічного розриву і горизонтального буріння. Собівартість видобутку сланцевої нафти на родовищах у Північній Дакоті і Техасі в 2015–2016 рр. становила близько \$35 зі сталим трендом до зниження. За рентабельності від \$40 американські компанії мають конкурентні переваги над РФ, Саудівською Аравією, Іраном та іншими акторами, геополітична могутність яких ґрунтується на надприбутку від експорту енергоносіїв.

¹ Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII в редакції від 13.12.2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

² Закон України від 23.11.2018 № 2629-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>

Проекти з розроблення за участю ТНК родовищ так званого нетрадиційного газу, включаючи сланцевий газ у континентальній частині України і газ глибоководного континентального шельфу, є одним із джерел конфронтації з Росією.

Рекордного рівня видобутку США досягли в січні 2018 р., перевершивши колишній історичний максимум 1970-х років, коли видобуток нафти становив 9,6 млн барелів на добу. Поступово США стають нетто-експортером нафти, тобто обсяги експорту «чорного золота» щомісяця перевищуватимуть обсяги імпорту. За даними Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), США вже невдовзі потіснять ОПЕК на багатьох напрямках. За попередніми оцінками, середньорічний видобуток нафти у США за результатами 2018 р. становитиме 10,7 млн барелів на добу (у 2017 р. було 9,4), а в 2019 р. цей показник очікується на рівні 11,7 млн барелів на добу.

З такими темпами нафтової експансії Сполучені Штати дуже скоро твердо посядуть друге місце у світі з видобутку нафти (в листопаді 2018 р. РФ вже поступилася США, і їх випереджає лише Саудівська Аравія). Згідно з прогнозами промислового аналітичного центру IHS Markit, у 2020 р. експорт нафти США перевищить 5 млн барелів на добу. При цьому США стануть першою у світі країною за обсягами видобутку нафти, випередивши Саудівську Аравію і Росію. За рівнем експорту нафти і нафтопродуктів у середньостроковій перспективі Саудівська Аравія збереже лідерство — вона експортує до 9 млн барелів на добу, що зумовлено набагато меншими потребами внутрішнього ринку в нафтопродуктах, ніж у США чи Росії.

Поява на ринку американської сланцевої нафти стала головним чинником впливу на стабільність цін на «чорне золото», що привело до істотного зменшення валютних надходжень до бюджетів країн-експортерів. За оцінками експертів, нині немає економічних причин, здатних змінити депресивний характер видобувної галузі у світі. Собівартість видобутку сланцевої нафти в США зменшуватиметься і надалі,

що спричинить втрату конкурентоспроможності російських видобувних компаній в їх нинішньому виробничо-технологічному вигляді. До того ж рівень споживання енергоносіїв у світі постійно знижується, оскільки найбільші сучасні споживачі, Китай та Індія, активно впроваджують енергоощадні та енергоефективні технології.

Загалом у сучасній геоекономічній парадигмі найважливіший для ХХ ст. «фактор нафти» поступово втрачає своє ключове значення. Забезпечення реальної конкурентоспроможності на світовому ринку товарів і послуг досягається тепер технологічним переозброєнням національних економік.

Геоекономічна парадигма ХХІ ст. Сучасний глобалізований світ переживає четверту технологічну революцію. Триває багаторівнева інтегральна трансформація від індустріально-аграрного до постіндустріального (інформаційного) суспільства. На основі інтернет-технологій функціонує і постійно оновлюється глобальна інформаційна мережа горизонтальних міжлюдських зв'язків, формуючи новий вимір політичного життя — постдемократію. Характерною особливістю сучасної геополітичної ситуації стала дифузія політико-економічних, військових і соціокультурних цивілізаційних систем на просторі безпеки, який ґрунтується на Статуті ООН і Гельсінських угодах. Для сучасного світоустрою характерні такі цивілізаційні тренди, як віртуалізація основних сфер життєдіяльності; деідеологізація суспільного життя; департизація політичної сфери; зниження значення інституту сім'ї; мережева структура стосунків між людьми; інтернаціоналізація міжнародних відносин; пріоритет універсальних демократичних цінностей.

Серед робіт, у яких розглядаються особливості світогосподарського устрою в ХХ ст., на окрему увагу заслуговують дослідження англійського соціолога Коліна Крауча. У своїй фундаментальній праці «Постдемократія»³ він виділяє ключові етапи розвитку капіталістичної системи: впровадження масового

³ Crouch C. *Post-Democracy*. (Cambridge: Polity, 2004).

виробництва як основи задоволення попиту (фордівська модель); кейнсіанська модель циклічного характеру росту і падіння виробництва; ліберальна модель, пов'язана з розвитком конкуренції і відходом від активного впливу держави на економіку; сучасний етап, якому він дав визначення «постдемократичної ситуації і постдемократичної ерозії національної держави». Колін Крауч так формулює особливості нинішнього етапу розвитку світової економіки:

- вихід фінансово-економічних інститутів за межі національних держав і формування «світу-економіки» ТНК;

- зміна структури зайнятості — з одного боку, постійно розширюється сфера послуг, яка виходить у кіберпростір, з іншого — посилюється розподіл технологічних укладів серед національних держав з різним рівнем економічного розвитку;

- зміна структури і функцій політичних партій у зв'язку зі сталим впливом ТНК на їх цілі та діяльність;

- комерціалізація системи забезпечення громадянських прав і свобод через механізм делегування традиційних соціальних функцій держави приватному бізнесу, що і призвело до «постдемократичної ерозії держави», відходу від демократії як механізму народовладдя».

Для США і країн «старої» Європи поки що зберігається баланс сил між традиційними елітами («старий» банківський капітал, земельна аристократія, військово-промислове лобі) і топ-менеджментом ТНК.

Інформаційні технології як фактор гео-економіки. У постіндустріальному світі інформаційні технології є одним з ключових факторів глобальної конкуренції. Формування необхідного смислового поля в масовій свідомості поступово витісняє традиційні механізми реалізації внутрішньої і зовнішньої політики. На перший план виходить діяльність інформаційно-аналітичних структур — креаторів ефективного порядку денного для національних урядів.

Четверта промислова революція привела до появи інформаційних психотехнологій,

які суттєво змінюють свідомість людини, її можливості і потреби. У всьому світі стрімко руйнується традиційний життєвий уклад, що спричинює ментальну кризу — «страх майбутнього». Найболочіше цей процес відбувається в постімперській Росії, громадяни якої намагаються знайти відповіді на виклики майбутнього в минулому, в героїці досягнень радянського періоду. Згідно з ідеологічними кліше кремлівської пропаганди, головною перемогою СРСР було його успішне протистояння США/НАТО/Заходу під час холодної війни. Незважаючи на те, що СРСР у цій війні програв і розвалився, пропагандистська машина В. Путіна реконструює «героїчне минуле» в сучасній реальності. Однією з таких геополітичних реконструкцій стала анексія Криму та збройна агресія на Донбасі.

Сьогодні на геополітичній арені однією з найавторитетніших і найвпливовіших організацій є Strategic Forecasting Inc. (Stratfor) — американська приватна розвідувально-аналітична компанія, створена в 1996 р. американським політологом Дж. Фридманом. Stratfor займається збиранням і аналізом інформації зі ЗМІ та з інших відкритих джерел, а також даних, отриманих у результаті розвідувальної діяльності. На основі зібраних відомостей аналітики компанії складають геоекономічні та геополітичні прогнози. Практика оприлюднення коротко- і середньострокових прогнозів Stratfor щодо стану та перспектив основних світових геополітичних гравців, крім власне прогнозов-евристичних функцій, сама по собі є чинником інформаційного впливу на ситуацію в тій чи іншій країні в потрібному для США напрямі.

Базовим сценарієм найближчого майбутнього сучасної цивілізації є багатоаспектне зіткнення представників традиційної і нової еліти за контроль над важелями впливу на території суверенних держав. Вагомим аргументом на користь традиційних еліт, які до того ж спираються на військово-промисловий комплекс і силові структури, стає контроль національного уряду за інформаційним, фінансовим і культурним простором в інтересах забезпечення національної безпеки.

Далі коротко проаналізуємо основних геополітичних гравців.

США. В основі сучасного глобального домінування Сполучених Штатів лежить поєднання їхніх технологічних, економічних, фінансових, військових, інформаційних і політичних переваг. Технологічне лідерство дозволяє американським корпораціям отримувати інтелектуальну ренту, фінансуючи за рахунок цього науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки для випередження конкурентів. Утримуючи монополію на використання передових технологій, компанії США мають перевагу на світових ринках як за ефективністю виробництва, так і за пропозицією нових товарів. Економічна перевага створює основу для панування американської валюти, яка захищається військово-політичними методами, а завдяки присвоєнню глобального сеньйоражу (доходу від емісії світової валюти) США фінансують дефіцит свого держбюджету, який постійно зростає через значні військові витрати.

Держдепартамент і Пентагон усвідомлюють надмірність і врешті-решт безвихідність глобальної антитерористичної стратегії. Витрачання сил і засобів на протистояння екстремістським рухам в ісламі, не вирішує глибоких соціально-економічних проблем у найбільш небезпечних регіонах планети, які є першопричиною і основним джерелом міжнародного тероризму. Адміністрація Д. Трампа поступово формує порядок денний зовнішньої політики і політики безпеки для своїх союзників по НАТО, а також для країн — партнерів на двосторонній основі. Сполучені Штати усвідомлюють важливість своєї геополітичної місії як єдиної світової наддержави, що ґрунтується на таких чинниках:

- найпотужніші в історії людства збройні сили і система оборонних альянсів дозволяють США забезпечувати свої національні інтереси в будь-якій точці земної кулі;
- ядерна зброя як ключовий механізм забезпечення глобальної міжнародної стабільності;
- відданість історичній місії забезпечення демократичних прав і свобод у всьому світі.

У новій Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів визначено глобальні загрози нашого часу: міжнародний екстремізм, зростання загрози терористичних атак на США та їх союзників; загрози кібербезпеці; агресивна політика Росії; негативний вплив кліматичних змін; поява нових інфекційних захворювань⁴. Тому пріоритетами США у сфері міжнародної глобальної безпеки є протидія міжнародному тероризму; створення потенціалу для викорінення причин і наслідків появи екстремістських ідеологій у світі; захист ядерних матеріалів і технологій та посилення заходів з їх нерозповсюдження; об'єднання світової спільноти для вирішення глобальних проблем. Презентуючи нову Стратегію національної безпеки, президент Д. Трамп заявив: «Ми інвестуємо в нашу оборону майже \$700 млрд, що стане рекордом. Нам потрібні потужні сили, які забезпечать тривалий непорушний мир. Наша стратегія — забезпечення миру за допомогою сили»⁵.

У Стратегії визначено також національні інтереси США на міжнародній арені: забезпечення міжнародної безпеки; розширення американського впливу на світові процеси; посилення могутності США у військовій, ракетно-космічній та кібернетичній сферах. Загрозами національній безпеці названо держави-ізгої (КНДР, Іран); ревізіоністські країни (РФ, КНР) та міжнародні терористичні організації з активною антиамериканською позицією. Держави-ізгої погрожують своїм сусідам зброєю масового ураження і дестабілізують важливі регіони планети. Ревізіоністські держави мають на меті встановити новий світовий порядок, який суперечить американським цінностям свободи і демократії. Ще донедавна

⁴ National Security Strategy of the United States of America. December 2017. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

⁵ Remarks by President Trump on the Administration's National Security Strategy. December 2018. <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-administrations-national-security-strategy/>

США вибудовували відносини з Росією і Китаєм на основі лояльного партнерства, проте їх сучасна політика стала викликом інтересам Сполучених Штатів у світі. РФ і КНР намагаються змінити світовий статус-кво, пропонуючи менш вільну і справедливу економічну альтернативу. США рішуче налаштовані протистояти цьому.

У контексті реалізації Стратегії національної безпеки слід розглядати положення прийнятого у лютому 2018 р. нового огляду ядерного потенціалу США (NPR)⁶. У преамбулі цього найважливішого доктринального документа підкреслено, що тоді як США продовжують скорочувати кількість і знижувати значущість ядерних озброєнь, інші країни, зокрема Росія і Китай, рухаються в протилежному напрямі, поповнюючи свої арсенали новими видами ядерних засобів. Вони посилюють роль ядерних сил у своїх стратегіях та планах і поводяться все агресивніше, в тому числі в космосі та кіберпросторі. Ядерна політика США в умовах загроз сучасного глобалізованого світу будуватиметься на таких позиціях: запобігання нападу із застосуванням і без застосування ядерної зброї; гарантія безпеки союзників і партнерів; досягнення цілей державної політики США в разі неможливості стримування; здатність реагувати на непередбачувані ситуації в майбутньому.

Ядерна тріада США. 1) На озброєнні є 14 атомних підводних човнів з балістичними ракетами (ПЧАРБ) класу «Огайо», і США мають намір продовжувати вживати заходів для того, щоб вони залишалися у стані повної боєготовності доти, доки їх не замінять ПЧАРБ класу «Колумбія».

2) Арсенал міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) складається з 400 ракет Minuteman III з моноблоковою бойовою частиною, розміщених у шахтних пускових установках на території кількох штатів. У рамках Програми зі створення системи озброєння наземного ба-

зування для забезпечення стратегічного стримування (GBSD) до 2029 р. має розпочатися заміна цих ракет. Програма GBSD передбачає також модернізацію 450 пускових установок для МБР.

3) Повітряний компонент тріади складається з 46 стратегічних бомбардувальників B-52H, здатних нести ядерну зброю, і 20 ядерних стратегічних бомбардувальників B-2A (типу «стелс»). Розпочато програму зі створення і розгортання бомбардувальника наступного покоління — B-21 Raider, в рамках якої в середині 2020-х років передбачено посилення і подальшу заміну елементів звичайних і здатних нести ядерну зброю бомбардувальників.

У Стратегії визначено місце і роль ядерної зброї у зовнішній політиці і політиці безпеки США. «Впевненість Росії в тому, що, використавши першими ядерну зброю, зокрема зброю малої потужності, можна отримати перевагу, частково ґрунтується на уявленні Москви про те, що володіння більшою кількістю і різноманітністю нестратегічних ядерних засобів забезпечує перевагу в кризовій ситуації або в умовах більш обмеженого конфлікту. Підвищити гнучкість і різноманітність ядерного потенціалу США, в тому числі можливість використання ядерної зброї малої потужності, важливо для збереження здатності запобігти агресії в масштабах регіону. Керуючись цими міркуваннями, Сполучені Штати зберігатимуть і за необхідності розширюватимуть можливості для передового розгортання ядерних бомбардувальників і літаків подвійного призначення (DCA) у всьому світі. Ми маємо намір модернізувати DCA, замінивши їх винищувачами F-35, здатними нести ядерну зброю»⁷.

Крім того, в короткостроковій перспективі США планують модифікувати невелику кількість наявних у них балістичних ракет на підводних човнах (БРПЧ), з тим щоб мати можливість використовувати ядерні боеголовки малої потужності, а в більш довгостроковій

⁶ Nuclear Posture Review. February 2018. <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>

⁷ Nuclear Posture Review. February 2018. <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>

перспективі перейти до використання крилатих ракет морського базування (SLCM). Міністерство оборони і Національне управління з ядерної безпеки (NNSA) розробляють боєголовку малої потужності для встановлення на балістичних ракетах морського базування, щоб мати можливість завдати оперативного удару у відповідь і прорвати оборону противника. «Це низьковитратна модифікація, на яку не потрібно багато часу, але вона дозволить розвіяти будь-які неправильні уявлення щодо «проломів» у використуванні США регіональній системі стримування, якими можна було б скористатися», — зазначено в огляді.

Сполучені Штати усвідомлюють важливість ядерної зброї в системі міжнародної безпеки. У новій ядерній стратегії США визначено заходи щодо системної модернізації всіх компонентів ядерної інфраструктури, що сприятиме стримуванню, забезпеченню безпеки і готовності до несприятливого розвитку ситуації. Це також позбавить потенційних супротивників стимулів до суперництва у сфері озброєнь.

Ядерне роззброєння КНДР. Головною зовнішньополітичною перемогою Білого Дому в 2018 р. стали практичні кроки з денуклеаризації Північної Кореї. 12 червня 2018 р. на о. Сентоса в Сінгапурі відбувся саміт між президентом США Дональдом Трампом і лідером КНДР Кім Чен Ином. Пхеньян оголосив про готовність до повної денуклеаризації Корейського півострова, а США зобов'язалися надати КНДР гарантії безпеки. У лютому 2019 р. було погоджено проведення другого саміту Д. Трампа і Кім Чен Ина, цього разу у В'єтнамі.

18 вересня за підсумками міжкорейського саміту в Пхеньяні лідери двох країн підписали угоду, в якій визначили подальші кроки на шляху до повної ліквідації ядерної зброї та врегулювання конфлікту на Корейському півострові. Північна Корея готова до демонтажу свого основного ядерного полігону в Йонбені, якщо США дотримуватимуться досягнутих раніше домовленостей. КНДР оголосила про остаточний демонтаж ракетного полігону і пускового майданчика в Тончхані і обіцяє допустити туди іноземних спостерігачів. КНДР і

Південна Корея домовилися припинити масштабні артилерійські і польові навчання, а також польоти військових літаків поблизу демілітаризованої зони на кордоні двох країн; у Жовтому морі планується створити буферну зону, в якій не проводитимуться військово-морські навчання. Спостережні пости Північної і Південної Кореї будуть відведені від кордону. Обидві країни розпочнуть роботи зі з'єднання залізничних і автомобільних доріг (при цьому вантажі з Південної Кореї зможуть через російський Транссиб потрапляти до Європи). КНДР і Південна Корея мають намір відправити єдину команду спортсменів на Олімпійські ігри (як і в 2018 р.) і претендуватимуть на спільне проведення Олімпіади в 2032 р.

30 вересня 2018 р. держсекретар США Майкл Помпео назвав конкретні терміни завершення ядерного роззброєння Північної Кореї — до січня 2021 р. До денуклеаризації Північної Кореї має ще пройти час, однак завдяки розпочатому діалогу світ уже встиг забути про північнокорейські ядерні і ракетні випробування.

Протидія КНР. Американський уряд в 2018 р. продовжив реалізацію комплексу заходів, спрямованих на протидію спробам свого головного геостратегічного конкурента утвердитися в надрах економічної інфраструктури США та їх союзників. У зв'язку з цим слід звернути увагу на санкції Вашингтона проти китайських корпорацій Huawei і ZTE, які належать до нечисленної групи ІТ-компаній, що розробляють технологічну інфраструктуру і стандарти на основі 5G. Такі дії Білого Дому зумовлюють необхідність побудови нового рівня взаємодії між державою та корпораціями, оскільки транснаціональні технологічні фірми з багаторівневими ланцюжками поставок чинитимуть опір будь-яким нормативним і регуляторним перешкодам на шляху реалізації своїх бізнес-моделей, в основі яких лежить відкрита торгівля і транскордонні потоки даних.

На сьогодні адміністрація Д. Трампа обклала 25%-м митом китайські товари загальною вартістю \$250 млрд. Досі Китай відповідав на американські санкції, проте відреагувати симе-

трично на нові тарифи Китай не зможе через те, що імпортує з Америки набагато менше, ніж експортує. Однак під загрозу контрзаходів підпадають американська м'ясна продукція, кава, меблі, автомобільні запчастини оціночною вартістю \$60 млрд.

Отже, сьогодні Китай є головним гео економічним конкурентом США, який намагається зміцнити свої економічні інтереси в Європі через агресивну торгову практику, вкладаючи значні фінансові ресурси в критичну інфраструктуру і провідні галузі промисловості ЄС. При цьому Вашингтон не виключає можливості стратегічного партнерства з Пекіном на основі взаємовигідної економічно обґрунтованої співпраці.

Україно-американські відносини і агресія РФ.

На п'ятий рік після анексії Криму і початку агресії на Донбасі позицію США по Україні можна схарактеризувати так:

- Крим і Донбас — це Україна: США не визнають і ніколи не визнають приєднання Кримського півострова до складу РФ;

- нормалізація американо-російських відносин можлива лише за умови повернення Україні анексованих територій, геополітичний обмін чи торг між США і РФ щодо Криму і Донбасу неможливий;

- головним механізмом впливу на країну-агресора визначено фінансово-економічні санкції, обсяг яких зростатиме аж до повного вирішення «українського питання»;

- місію з реалізації американського курсу в Україні покладено на спецпредставника Курта Волкера, який політико-дипломатичними заходами координує зусилля Держдепартаменту з деескалації конфлікту на Донбасі та виконання Мінських угод;

- успіх України на шляху реформ — важливий фактор впливу на авторитарний режим В. Путіна в РФ і на геополітичну ситуацію в Євразії, тому США реалізують системну політичну, фінансову, організаційно-технічну підтримку перетворень, задекларованих Революцією Гідності.

Від початку подій на Майдані і дотепер Сполучені Штати залишаються головним

світовим актором, який системно допомагає Україні у протистоянні російській гібридній агресії. США надали Україні значні обсяги нелетальної і летальної зброї, спорядження, іншу матеріально-технічну допомогу. Американські радники беруть участь у підготовці українських військовослужбовців за сучасними стандартами НАТО. Протягом 2014–2018 рр. ЗСУ отримали від США та інших країн-партнерів матеріально-технічної та гуманітарної допомоги на суму понад 4 млрд грн (лазерна система імітації тактичних дій MILES, медичне обладнання, аптечки, обладнання для розмінування, прилади нічного бачення і тепловізори, бронжилети і кевларові шоломи, радіолокаційні станції контрбатареїної боротьби, автомобілі підвищеної прохідності типу НММWV, індивідуальне спорядження та обмундирування). Міноборони США передало співробітникам Держприкордонслужби засоби військового радіозв'язку виробництва компанії Harris (569 комплектів різних типів: стаціонарні, автомобільні, ранцеві, портативні), які розміщуються на кораблях, постах технічного спостереження, в підрозділах охорони державного кордону, в зоні проведення Операції об'єднаних сил, у мобільних підрозділах. Американські радіостанції дозволяють організувати захищений радіозв'язок в умовах застосування противником засобів радіолокаційної боротьби. Нарешті, у 2018 р. США передали Україні 37 протитанкових ракетних комплексів Javelin з 210 ракетами до них на суму \$47 млн⁸.

В оборонному бюджеті США 2019 р. передбачено \$200 млн допомоги Україні для фінансування сектору безпеки і оборони (загальна сума американської допомоги з початку агресії РФ перевищує \$1 млрд). Триватимуть поставки контрбатареїних радарів, захищених засобів комунікації, безпілотних літальних апаратів і систем контролю морського простору. Американські фахівці допомагають також у посиленні кібербезпеки та інших скла-

⁸ U.S. Confirms Delivery of Javelin Antitank Missiles to Ukraine. Radio Free Europe/Radio Liberty. April 30, 2018. <https://www.rferl.org/a/javelin-missile-delivery-ukraine-us-confirmed/29200588.html>

дових протидії гібридній агресії Росії. Проте, за інформацією МЗС України, зазначені \$200 млн виділено за умови продовження реформ у секторі оборони, прозорості системи закупівлі озброєння і нових підходів до реформування ОПК.

Держдепартамент США має розуміння того, що Мінський процес політико-дипломатичного врегулювання конфлікту на Донбасі потребує додаткової інтенсифікації з боку Сполучених Штатів. Станом на початок 2019 р. (у рамках місії К. Волкера) механізми американського плану врегулювання конфлікту уточнюються. Константою цього процесу є встановлення режиму повного припинення вогню, розміщення повноформатної міжнародної місії на всіх окупованих Росією українських територіях, обмін полоненими і подолання гуманітарної катастрофи серед цивільного населення окупованих територій.

Рівень досягнутих домовленостей між Києвом і Вашингтоном свідчить про можливість у найближчій перспективі інституціонально закріпити формат стратегічного партнерства між двома країнами.

Китай. Уповільнення темпів економічного зростання КНР — фактор, який значною мірою визначає сучасну геополітичну ситуацію. Вище політичне керівництво Китаю визнало неможливість збереження темпів економічного зростання останніх 20 років, а отже, китайська економічна модель потребує серйозного коригування. Після кризи 2008 р., коли вперше зменшилися обсяги експорту китайської продукції, керівництво країни з великими труднощами реалізує стратегію розвитку внутрішнього споживчого ринку, проте уповільнення темпів зростання економіки зупинити не вдалося. За даними Національного статистичного бюро КНР, у 2018 р. зростання ВВП Китаю становило 6,6%. Це найнижчий показник за останні 28 років⁹.

⁹ Preliminary Accounting Results of GDP for the Fourth Quarter and the Whole Year of 2018. 22 January 2019. http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201902/t20190213_1648780.html

За оцінками експертів, ключовими проблемами і найбільшими загрозами для китайської економіки є:

- нерівномірність розвитку регіональних економічних систем: у 2018 р. ВВП центральних і східних провінцій зріс на 8,5%, тоді як північних — лише на 2,7%;
- збільшення розриву між окремими галузями: продовжується падіння виробництва сталі і цементу, знизився обсяг перевезень залізницею, на нульовому рівні залишається зростання виробництва електроенергії. При цьому сфера послуг зросла на 9% і становила в 2018 р. 51,4% ВВП. Китай залишається світовим лідером з виробництва недорогих товарів народного споживання (з 2010 р. експорт текстилю зріс на 50%, взуття — на 70%, меблів — на 100%). Стрімко зростає обсяг інтернет-торгівлі (в 2018 р. — на 66,7%);
- збереження системи централізованого регулювання економіки: відмова від лібералізації і структурних реформ, паралельне функціонування світових ТНК і державних підприємств;
- Пекін визнав корупцію у вищих ешелонах влади головною загрозою економічній безпеці держави: проводиться тверда антикорупційна політика в усіх сферах економічного життя, триває чистка управлінського апарату на всіх щаблях партійної ієрархії.

На порядку денному офіційного Пекіна стоїть реформування державної складової народногосподарського комплексу КНР, що неминуче приведе до поступової втрати партійним керівництвом контролю над соціально-економічними процесами в країні. За інформацією організації Stratfor, зберігається висока ймовірність змін у вищому політичному і військово-політичному керівництві КНР. Консервативна частина КПК побоюється, що негативна економічна динаміка може призвести до тотального зубожіння і неминучого соціального вибуху в центральних і північних провінціях. Найбільша у світі (2,39 млн) Національно-визвольна армія КНР все частіше діє всередині країни, виконуючи поліцейські функції. Проте за будь-якого сценарію подальшого розвитку ситуації у вищому політичному керівництві

КНР зниження темпів зростання економіки зумовлює необхідність реформ у країні, що істотно обмежує можливості Китаю на міжнародній арені.

Керівник Stratfor Джордж Фридман переконаний, що навіть часткове зниження рівня китайського експорту в США і ЄС спричинить стагнацію економіки КНР і призведе до глибоких соціально-економічних проблем у внутрішніх провінціях: «З огляду на той факт, що виробництво в Китаї абсолютно непропорційне масштабам внутрішнього споживання, проблема невідворотна. Одяг та iPad'и, вироблені в Китаї, не купують бідні китайські маси. Водночас Китай втратив перевагу дешевизни своєї робочої сили, яка нині дешевша в таких країнах, як Пакистан чи Філіппіни. Суворая реальність полягає в тому, що Китай просто не може дозволити собі безробіття. Маси селян перебралися в міста заради роботи. Втративши її, вони або залишаться в містах, створюючи нестабільність, або повернуться в свої села, лише поглиблюючи там зубожіння». Джордж Фридман так прогнозує розвиток подій у Китаї: «У перспективі постане питання, на яке доведеться відповідати: чи спробують китайці вирішити свої проблеми так, як це робив Мао Цзедун (закрити країну, знищити підприємства в прибережних районах, вигнати іноземних підприємців тощо), або ж візьме гору модель регіоналізму і нестабільності, яка діяла наприкінці XIX — у першій половині XX ст. Очевидно єдине — увага китайського уряду буде прикута до внутрішніх проблем, ретельного вибудовування балансу між конкуруючими силами, і він виявлятиме все більшу параноїдальність щодо намірів японців та американців». На відміну від авторитарних режимів РФ, Ірану і Сирії, особливості географічного розташування не дозволяють Китаю здійснювати масштабні сухопутні операції — верхівка КПК не зможе спрямувати енергію внутрішнього невдоволення на боротьбу із зовнішнім ворогом.

Процес реформування в Китаї досяг ризикованої фази. Такий необхідний перехід до економіки внутрішнього споживання відбувається повільно і проблематично. Уже виника-

ють розбіжності між китайськими регіонами: сфера послуг сприяє розвитку південних і прибережних провінцій, а знесилені галузі житлового будівництва і важкої промисловості тягнуть на дно північні і внутрішні області. На порядку денному в 2019 р. стоятимуть реформи державних підприємств з особливою увагою до консолідації надмірно роздутих секторів і з посиленням нагляду за активами. Це може привести до того, що приватні нафтопереробні заводи отримуватимуть додаткові ліцензії на імпорт нафти, а державні нафтові компанії створюватимуть дочірні підприємства, передаючи їм функції експлуатації трубопроводів. Уряд і лідери галузей наполягатимуть на злиттях і об'єднаннях, буде введено обмеження на виробництво металів, споживання енергоресурсів у найближчі роки істотно знизиться. Збільшення корпоративної заборгованості, посиленої уповільненням економічного зростання, створить нові небезпеки для процесу реформ.

Однак це не означає, що Пекін спеціально сповільнюватиме чи скасовуватиме реформи, оскільки таке рішення також межує з небезпекою. Втім, китайському керівництву доведеться якось регулювати економічні та соціальні наслідки змін в економіці. Можливе подальше, хоча й обережне, послаблення валютного контролю з метою інтернаціоналізації юаня, а також внутрішні фінансові реформи, спрямовані на збільшення податкових доходів місцевих влад.

Фактор США. Відсутність авіаносної складової не дозволяє Китаю розраховувати на успіх морських операцій у протистоянні з США та їх союзниками в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Ускладнення внутрішньополітичної ситуації не дає Пекіну можливості реалізувати активну зовнішньополітичну стратегію. У сучасній геополітичній ситуації вплив КНР на світові процеси надалі тільки знижуватиметься.

У 2018 р. Сполучені Штати вже ввели мита на імпорт з Китаю в обсязі \$250 млрд. За оцінками експертів, Білий Дім, роздратований непоступливістю Пекіна, може ввести проти

КНР ще один пакет мит на імпорт у розмірі \$267 млрд. У цьому випадку весь імпорт з Китаю до США опиниться під митним тягарем. Пекін змушує американські компанії, які працюють у Китаї, передавати технології китайським партнерам. Вашингтон вимагає відмовитися від цієї практики. Сполучені Штати створюють перешкоди для китайських інвестицій і досліджень у стратегічних секторах. Американський економічний тиск на Китай не зводиться до самих лише мит. Технологічні фірми США надалі піддаватимуться жорсткішому регуляторному нагляду, оскільки Вашингтон намагається обмежити китайцям доступ до технологій подвійного призначення і ретельно перевіряє американсько-китайські ланцюжки поставок щодо загроз національній безпеці. Можливим є запровадження експортного контролю за товарами і послугами подвійного призначення, починаючи з високопродуктивних мікросхем і закінчуючи дослідженнями в галузі штучного інтелекту, що може виявитися згубним для багатьох китайських корпорацій.

Основною зовнішньополітичною стратегією Китаю у 2018 р. залишався проект «Новий шовковий шлях»¹⁰. У розвиток країн уздовж транспортних маршрутів з Китаю до Європи КНР інвестує значні кошти. До 2020 р. обсяг китайських інвестицій в проект сягне \$800 млрд, щорічний товарообіг між Китаєм і країнами-учасницями перевищить \$2,5 трлн. Сьогодні «Новий шовковий шлях» охоплює 66% населення світу в 73 країнах (це переважно країни, що розвиваються, 12 країн ЄС і Нова Зеландія).

¹⁰ Концепція нової пан'євразійської (в перспективі — міжконтинентальної) транспортної системи, яку просуває Китай у співпраці з Казахстаном, Росією та іншими країнами для переміщення вантажів і пасажирів сушею з Китаю до Європи. Транспортні маршрути включають Трансибірську магістраль, яка проходить через Росію, і другий Євразійський міжконтинентальний міст, що проходить через Казахстан. Вантажі на цьому найдовшому у світі залізничному маршруті з Китаю до Німеччини доставлятимуться 15 днів, що вдвічі швидше, ніж морським маршрутом через Суецький канал.

У 2014–2018 рр. китайські компанії уклали угод злиття і поглинання в країнах проекту на суму понад \$137 млрд. Вартість контрактів китайських компаній на будівництво нових виробничих, енергетичних, інфраструктурних та логістичних об'єктів становила майже \$285 млрд (ключові торгові партнери: Південна Корея, В'єтнам, Індія, Сінгапур, Таїланд, Малайзія, Росія). Тільки в I кварталі 2018 р. китайські компанії здійснили прямі нефінансові іноземні інвестиції на суму \$3,61 млрд (зростання на 22,4%) в 52 країни проекту і уклали 680 договорів на будівництво загальною вартістю \$20,63 млрд. За оцінками Українського інституту майбутнього, країни «Нового шовкового шляху» вже зараз створюють 37% світового ВВП і залучають 24% глобального потоку прямих інвестицій. 28 серпня 2018 р. на спеціальній нараді в Пекіні голова КНР Сі Цзіньпін підбив економічні підсумки останніх п'яти років реалізації найбільшого в XXI ст. геоекономічного проекту. Так, за цей час країни «Нового шовкового шляху» отримали понад \$60 млрд іноземних інвестицій, створено 200 тис. нових робочих місць, обсяг торгівлі Китаю в регіоні реалізації проекту зріс до 5 трлн юанів (\$734,3 млрд).

Співпраця з Україною. Сьогодні Китай — один з основних торговельних партнерів України. Загальний товарообіг за перші чотири місяці 2018 р. становив \$2,6 млрд. І якщо частка українського імпорту в торговому балансі КНР — лише 0,8%, то для України цей показник — понад 12%. Україна експортує до Китаю передусім сировину: кукурудзу і мінеральні руди, тоді як імпорт з КНР — це переважно високотехнологічні товари: мобільні телефони, комп'ютери, технічні пристрої, напівпровідникові мікросхеми тощо. Серед перспективних українсько-китайських проектів слід відзначити:

1) будівництво бетонних магістралей на півдні України. У наступні 10 років заплановано побудувати 10 тис. км доріг, обсяг інвестицій — \$8–10 млрд, потенціальний приріст ВВП — до \$20 млрд за 10 років;

2) спорудження авіаційних вантажних терміналів. Вони є оптимальними для аеропортів,

розташованих на перетині автотрас з підведеною залізничною гілкою. Обсяг інвестицій для 2–3 таких терміналів оцінюється в \$750 млн, потенціальний приріст ВВП — до \$5 млрд;

3) будівництво євроколії від Чорного моря до Польщі. Обсяг інвестицій — \$3–5 млрд, потенціальний приріст ВВП — до \$15 млрд.

За оцінками експертів, реалізація українсько-китайських інфраструктурних проектів у найближчі 10 років дасть змогу створити до 70 тис. нових робочих місць і забезпечить зростання номінального ВВП на \$15 млрд.

Виходячи з аналізу сучасного стану та перспектив розвитку Китаю, можна зробити висновки, що епоха китайського «економічного дива», розпочата головою КНР Ден Сяопіном, добігає кінця. Стратегія «наздоганяючого розвитку» останніх 40 років фактично вичерпала себе. В рамках сучасної гео економічної парадигми китайський шлях економічних реформ не можна перенести в реалії інших держав. Наведено основні особливості найбільшої (поряд із США) світової економіки:

- консервативна фінансова система; перехід до повної конвертованості національної валюти триває понад 15 років; Центробанк КНР підпорядкований уряду; постійний державний контроль за фінансовими потоками; доступ іноземних інвесторів на фондовий ринок жорстко обмежений;

- диверсифікована національна економіка;
- селективне ставлення до іноземного капіталу;
- плановий характер економічного зростання;
- пріоритет державних інтересів над приватними.

При цьому характер економічних реформ у КНР залишається вкрай суперечливим. Високі темпи економічного зростання поєднуються з соціальним розшаруванням, збільшенням диспропорції між рівнем життя в сільській місцевості та у великих містах. Глибинні протиріччя від початку були закладені в природі китайського «економічного дива». Один із провідних європейських сходознавців Віллем Вертхайм ще в середині 1990-х років попереджав, що зворотною стороною економічного

зростання в Китаї стане уповільнення розвитку сільського господарства, виснаження природних ресурсів, ерозія ґрунтів.

До 2025 р. соціально-економічна стратегія КНР суттєво зміниться. Темпи зростання ВВП знизяться до 3–5%, центр економічної активності зміщуватиметься з високорозвинених приморських районів до «внутрішнього» Китаю. Це потребуватиме масштабних інвестицій для створення виробничої інфраструктури, здатної забезпечити нові робочі місця. Економіка КНР втратить свою експортну орієнтацію і трансформується в напрямі розвитку внутрішнього ринку. Цей тривалий процес поступового переходу до економічної самодостатності, історично характерний для «Середньої імперії», приведе до змінення зовнішньої політики Китаю в напрямі геополітичного ізоляціонізму.

Європейський Союз. Головним геостратегічним фактором, що визначає сучасний стан і перспективи ЄС, є вихід Великої Британії зі складу Євросоюзу, відомий як Брекзит (Brexit). Нагадаємо хронологію подій:

- січень 2013 р. — обіцянка прем'єр-міністра Великої Британії Девіда Кемерона провести референдум про членство Сполученого Королівства в ЄС, якщо очолювана ним партія консерваторів переможе на майбутніх парламентських виборах 2015 р.;

- 23 червня 2016 р. — референдум про членство Великої Британії у ЄС; 51,9% учасників референдуму висловилися за вихід Сполученого Королівства з Євросоюзу;

- 24 червня 2016 р. — заява керівництва ЄС з вимогою до Великої Британії в найкоротші терміни подати офіційну заяву про вихід з Євросоюзу, що призвело до відставки уряду країни і нових виборів до парламенту Сполученого Королівства. Новообраний прем'єр-міністр Тереза Мей запевнила, що Брекзит відбуватиметься впорядковано і не почнеться раніше 2017 р.;

- 29 березня 2017 р. — офіційно розпочалася процедура виходу Сполученого Королівства з Євросоюзу, яка має завершитися 29 березня 2019 р.;

• 15 січня 2018 р. — британський парламент відхилив узгоджений з ЄС план виходу, створивши ситуацію невизначеності.

Брекзит істотно знижує можливості і перспективи Євросоюзу як впливового геополітичного гравця. Збереження статус-кво на євразійській геополітичній шахівниці значною мірою залежить від фінансово-економічного, суспільно-політичного та соціокультурного стану Німеччини. Саме Берлін (разом з Парижем) до останнього часу залишалися головними «донорами» проекту об'єднаної Європи. Однак у сучасній геополітичній ситуації європейські «важковаговики» змушені концентрувати зусилля на вирішенні внутрішніх проблем. Основні ризики для спільного європейського дому лежать у суспільно-політичній площині — європейська ідентичність стрімко втрачає свій об'єднавчий ідеологічний сенс.

Сьогодні фінансово-економічний потенціал Німеччини дозволяє її політичній еліті визначати вектор геополітичного позиціонування ЄС в умовах глобальних викликів і загроз. Константою цих процесів залишається «парасолька безпеки» п'ятого пункту Статуту НАТО. Розглядаючи трансформаційні процеси об'єднаної Європи, слід пам'ятати, що метою створення Північноатлантичного альянсу, крім протидії СРСР, було стримування (фактичний контроль) Німеччини. Як країна-переможець у Другій світовій війні, Сполучені Штати розмістили свої військові бази на території ФРН та в інших ключових точках Європи. Після розпаду СРСР американці зберегли свою військову присутність на континенті, і це залишається головним стабілізуючим фактором у Європі.

Сьогодні Берлін поступово втрачає свій неофіційний статус «головного архітектора» спільного європейського дому. У внутрішньополітичному житті Німеччини набирають сили популісти вкрай правого і вкрай лівого спрямування, які експлуатують тему масової неконтрольованої міграції. Крім потоку біженців з Близького Сходу і Африки, найгострішою соціальною проблемою для сучасної Німеччини (і Європи в цілому) став сплеск невмоти-

вованого насильства. Рядові європейці відчувають зростаючу несправедливість у розподілі суспільних благ, але наявні демократичні інститути не в змозі ліквідувати цей дисбаланс. Незважаючи на досить високий загальний рівень життя, в Євросоюзі наростають проблеми у сфері безпеки, основним джерелом яких визначено ісламський фундаменталізм. Хаос непрогнозованих терактів у різних регіонах ЄС значною мірою нівелює досягнення західної християнської цивілізації. Політичні еліти Німеччини, Франції, Італії, інших високорозвинених європейських держав сьогодні не в змозі запропонувати універсальний комплекс заходів з протидії ісламському тероризму, зберігаючи при цьому базові цінності об'єднаної Європи.

Минулого року джерелом кризових процесів у євросоні стала Італія (третя за розміром економіка континентальної Європи). Після перемоги на парламентських виборах у березні 2018 р. праві (партія Ліга Півночі — 17,7%) і ліві (рух «5 зірок» — 33,2%) популісти зажадали від Євросоюзу списання €250 млрд італійського боргу, а також ініціювали проведення політики державного протекціонізму для італійських підприємств. Крім того, до парламенту Італії пройшла популістська партія Сильвіо Берлусконі «Вперед, Італія!» (13,9%) і націоналісти з партії «Брати Італії» (4,6%). Італійський уряд і Єврокомісія намагаються уникнути переростання конфронтації в системну кризу, проте уразливість італійського банківського сектору залишиться найсерйознішою загрозою для стабільності євросоні. Європейський центробанк переходить до жорсткішої грошово-кредитної політики, оскільки над євросоною нависла небезпека з боку Італії, а економічний розвиток у Європі загалом сповільнюється.

Перемога популістів та євроскептиків в одній з найбільших країн ЄС наочно продемонструвала домінуючі тренди в євросоні. Політика в Європі ставатиме все більш націоналістичною, породжуючи недовіру до тих структурних реформ, які обмежують національний суверенітет. Зростають негативні очікування

щодо стабільності європейського фінансового сектору. Активізація європейських сил, які виступають проти традиційних політичних кіл, а також зростаючий песимізм щодо траєкторії руху Європи, спричинили серйозну політичну дискусію в Німеччині щодо можливих заходів з врегулювання кризи еврозони.

Посилюються розбіжності між європейськими та американськими союзниками у сфері безпеки та оборони. Президент США Дональд Трамп заявив про невиконання європейськими союзниками затвердженої норми фінансування оборонних витрат в обсязі 2% ВВП, що істотно послаблює НАТО. Дональд Трамп переконаний, що США надто багато витрачають на спільну оборону (частка США в сумарних витратах НАТО досягла 70%). Пентагон сповістив партнерів по Альянсу, що в разі, якщо європейці відмовляться збільшувати оборонні витрати, Сполучені Штати можуть зняти з себе частину зобов'язань у рамках НАТО¹¹. Тема збільшення оборонних витрат стоїть на порядку денному офіційного Брюсселя. Однак після низки нарад з цього питання рішення так і не було прийнято, що пов'язано з необхідністю забезпечення відповідного рівня розвитку економік країн ЄС, підтримки існуючого рівня життя європейців, пенсійного забезпечення та зі значними фінансовими витратами в гуманітарній сфері. Євросоюз у відповідь на вимоги адміністрації Д. Трампа щодо витрат на оборону прийняв Європейський план дій з питань безпеки і оборони, який передбачає значне збільшення обсягів фінансування спільних науково-технічних досліджень у сфері розроблення новітніх оборонних технологій і розширення кооперації європейських компаній зі створення новітніх зразків озброєння.

¹¹ Президент США Дональд Трамп планує зменшити витрати федерального бюджету завдяки скороченню американської військової присутності у світі. Так, тільки на обслуговування 150 ядерних боеголовки на авіабазах країн — членів ЄС США витрачають понад \$100 млн на рік. Планується також перекласти витрати на збільшення присутності сил НАТО в країнах Балтії, Польщі та Румунії на уряди цих держав.

Протести «жовтих жилетів» у Франції. У 2018 р. істотно загострилася соціально-економічна ситуація в найбільшій державі Євросоюзу. Акції протесту почалися в Парижі 17 листопада 2018 р., зародившись у соціальних мережах як реакція на зростання цін на бензин і дизельне паливо, і поступово охопили всю країну. За кілька тижнів акція переросла в масовий протестний рух проти соціальної нерівності. Невдоволення було викликано намірами уряду щодо збільшення прямого податку на пальне, планувалося також підвищення податку на викиди CO₂. Протестувальники розглядають їх як непропорційні заходи, що стосуються всіх, хто використовує автомобіль, щоб щодня добиратися до роботи. Соціальні протести лише посилювалися після рішення Еммануеля Макрона скасувати податок на багатство, введений раніше соціалістами для громадян з оподатковуваним капіталом понад €1,3 млн. Громадяни сприймають економічні реформи Е. Макрона як кроки в інтересах найбагатших верств французького суспільства. За оцінками міністра фінансів Франції Бруно Ле Мара, з початку протестів втрати в доходах споживчих секторів економіки (роздрібна торгівля, готельний бізнес, магазини, ресторани тощо) становлять від 15 до 50%. Мерія Парижа заявила, що заворушення завдали шкоди столиці на мільйони євро. 8 грудня по всій Франції протестували 125 тис. чоловік, 118 отримали поранення, 1220 учасників масових акцій було заарештовано.

Радикалізація протестного руху (участь ультралівих та ультраправих елементів) не здобула підтримки у традиційних політичних сил Франції, навіть радикально налаштованого Національного фронту Марін Ле Пен. Поглиблення соціально-економічного напруження наочно продемонструвало загальну інституційну кризу П'ятої республіки. Перемогу в другому турі президентських виборів 2017 р. непов'язаного з партійним істеблїшментом, молодого та енергійного лідера руху «На марші» Еммануеля Макрона (66% проти 34% у М. Ле Пен) експерти розглядали як прихід до влади контрелїт на хвилі розчарування рядо-

вих французів у здатності старих партій якісно змінити ситуацію в країні. Як відомо, схожі причини привели до Білого Дому мільярдера Дональда Трампа. Проте протести «жовтих жилетів» показали, що президент Е. Макрон не став провідником нової політики в старих інституційних рамках. Країна п'яти революцій повертається до норм прямої демократії, що істотно дестабілізує внутрішньополітичну ситуацію і веде до корекції зовнішньополітичного курсу Франції. Делегітизація органів державної влади позбавляє Париж ресурсів, необхідних для вирішення комплексу проблем у рамках ЄС, — роль і вплив Франції на процеси в Євросоюзі істотно знизиться.

Енергетична безпека ЄС. Зростає напруженість між ЄС і США і у сфері енергетики. У грудні 2018 р. Палата представників Конгресу США одностайно ухвалила резолюцію, в якій виступила проти завершення будівництва російського газопроводу «Північний потік-2»¹². Цей документ містить заклик до урядів європейських держав відмовитися від «Північного потоку-2» і висловлює підтримку введенню санкцій щодо цього газопроводу відповідно до частини 232 Закону про протидію супротивникам Америки через санкції (СААТSA)¹³. Резолюція також визначає «Північний потік-2» як крок у зворотному напрямі для енергетичної безпеки Європи, а також для інтересів Сполучених Штатів.

Проектним оператором «Північного потоку-2» є компанія Nord Stream 2 AG зі 100%-ю участю «Газпрому», фінансовими інвесторами — п'ять європейських компаній: німецькі Uniper і Wintershall, австрійська OMV, французька Engie і британсько-голландська Shell, які можуть серйозно постраждати від американських санкцій. Німеччина публічно засуди-

ла положення СААТSA щодо цього проекту. Завзятість влади Німеччини в цьому питанні зумовлена тим, що після реалізації проекту саме вона стає центром розподілу російського газу по всій Європі, посилюючи свій не лише економічний, а й політичний вплив.

У зв'язку з цим слід відзначити статтю очільника МЗС Німеччини Хайко Мааса в газеті Handelsblatt від 21 серпня 2018 р., яка вийшла під заголовком «Ми не дозволимо США діяти через нашу голову»¹⁴. У ній викладено пропозиції створити власну систему міжбанківських розрахунків — аналог SWIFT і Європейський валютний фонд. Акцент зроблено на захисті європейських компаній від санкційної політики США.

Знаковою подією в контексті стану і найближчих перспектив відносин України з Євросоюзом став офіційний візит канцлера ФРН Ангели Меркель до Києва 1 листопада 2018 р. Керманіч найбільшої європейської держави обговорила з президентом України війну на Донбасі, конфлікт в Азовському морі, проблемні питання енергетичної безпеки — будівництво «Північного потоку-2», транзит газу українською територією. За підсумками одногоденного візиту жодних офіційних документів підписано не було. На спільному брифінгу канцлер заявила про повну підтримку української незалежності і суверенітету, засудила нелегітимні вибори в самопроголошеній ДНР, а також підтвердила відсутність альтернативи «Мінським угодам» як політико-дипломатичному механізму врегулювання конфлікту на Донбасі. Лідер ФРН наголосила про продовженні фінансової і технічної допомоги Україні в проведенні економічних реформ, відзначила зацікавленість німецького бізнесу в інвестиціях в Україну і закликала Київ активізувати боротьбу з корупцією. При цьому про фінансові втрати української сторони піс-

¹² Expressing opposition to the completion of Nord Stream II, and for other purposes, H. RES. 1035. <https://www.congress.gov/115/bills/hres/1035/BILLS-115hres1035ih.pdf>

¹³ СААТSA — аббревіатура назви закону США, прийнятого в серпні 2017 р., в якому було консолідовано американські санкції проти недружніх країн, зокрема Росії, введені в попередні періоди.

¹⁴ Wir lassen nicht zu, dass die USA über unsere Köpfe hinweg handeln. 21.08.2018. <https://www.handelsblatt.com/meinung/gastbeitraege/gastkommentar-wir-lassen-nicht-zu-dass-die-usa-ueber-unsere-koepfe-hinweg-handeln/22933006.html?ticket=ST-69646-WBFUGLXfjZpTlyOtfLiP-ap2>

ля введення в експлуатацію «Північного потоку-2» не йшлося.

Газова тема є одним з головних геополітичних вузлів на європейському просторі безпеки. Україна наполягає на тому, що в умовах міжнародних санкцій багатомільярдний проект будівництва газопроводу в обхід її території не має економічних підстав і є актом помсти за реалізацію курсу на європейську інтеграцію. Це дійсно так, оскільки наявні транзитні потужності завантажені не повністю, родовища газу вичерпуються, а російська «скарбниця» ледь витримує поточні витрати. Водночас у стратегічній перспективі «Північний потік-2» перетворить Німеччину на основний «газовий хаб» Західної Європи, зробивши більшість європейських економік заручниками геополітичного партнерства Москви і Берліна.

Кооперація Україна–ЄС. Серед українсько-європейських проектів, реалізація яких дає змогу досягати позитивних результатів як для української сторони, так і для європейських компаній, можна відзначити такі:

- створення ДП «КБ Південне» і «Південмашзавод» спільно з норвезькою компанією Kvaerner та іншими компаніями ракетно-космічного комплексу «Морський старт»;
- розроблення і поставки маршового ракетного двигуна РД-843 для четвертого ступеня європейської ракети-носія «Вега»;
- створення літака Ан-132, оснащеного системою життєзабезпечення виробництва німецької компанії Liebherr (Ан-132 не має жодного агрегата російського виробництва; двигуни — канадської компанії Pratt & Whitney, авіоніка — американської корпорації Honeywell, допоміжна силова установка — американської компанії Hamilton Standard).

Важливим напрямом співпраці є кооперація українських підприємств з агентствами Європейського Союзу:

- з Європейським оборонним агентством (EDA) — розроблення нових видів озброєння та військової техніки, освоєння практик управління оборонно-промисловим сектором, організація фінансових потоків, утилізація надлишкового озброєння;

- з Європейським космічним агентством (ESA) — реалізація спільних ракетно-космічних проектів, комплектування нових європейських ракет-носіїв маршовими двигунами української розробки; проекти з дистанційного зондування Землі і зв'язку, зі створення космічної техніки і технологій навігації;

- з Європейським агентством авіаційної безпеки (EASA) — розроблення нових систем і технологій подвійного призначення у сфері авіаційної безпеки, впровадження європейських стандартів авіаційної безпеки;

- з Європейським хімічним агентством (ECHA) — впровадження стандартів безпеки в хімічній промисловості, проведення випробувань та експериментів з метою створення нових матеріалів і речовин;

- з Європейським агентством мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) — впровадження стандартів інформаційної безпеки, участь у проектах з криптографії, включення України в інформаційний простір Євросоюзу.

Відповідно до нового Європейського плану дій з питань безпеки і оборони, створюються «вікно досліджень» та «вікно можливостей» для зменшення витрат при розробленні військової продукції. Через «вікно досліджень» фінансуються спільні науково-технічні роботи зі створення нових оборонних технологій. «Вікно можливостей» слугує фінансовим інструментом, що дозволяє країнам ЄС спільно закуповувати певні активи, щоб зменшити їх ціну. У 2018 р. Єврокомісією передбачено €25 млн на оборонні дослідження. Прогнозують, що до 2020 р. бюджетні асигнування зростуть до €90 млн, а потім буде створено спільну програму досліджень з обсягом фінансування до € млрд на рік.

З огляду на досвід співпраці з компаніями країн ЄС та можливі зміни у фінансуванні спільних проектів, необхідно відповідно до чинних двосторонніх угод про військово-технічну співпрацю і в рамках існуючих міжвідомчих комісій вивчити можливість участі України в таких проектах.

Королівство Саудівська Аравія (КСА). Ключовим фактором, який визначає сучасний

стан і перспективи Саудівської Аравії, впливового геополітичного гравця, стало падіння світових цін на нафту. Державна енергетична корпорація Saudi Aramco для утримання цін скорочує поставки сировини на світові ринки. Відповідне рішення прийнято на тлі угоди країн — учасників ОПЕК+ про скорочення обсягів видобутку нафти. У вересні 2018 р. учасники договору ОПЕК+ виконали план зі зменшення видобутку нафти на 111 %, але в листопаді падіння цін на нафту виявилось найбільшим за останні 10 років.

На початку 2019 р. експорт саудівської нафти до США становив 582 тис. барелів на день, що є повторенням 30-річного мінімуму, зафіксованого наприкінці 2017 р. Передбачуваний обсяг нафтового експорту приблизно на 40 % нижчий, ніж в середньому за останні три місяці 2018 р. Минулого року Саудівська Аравія щодня поставляла до США в середньому 860 тис. барелів нафти. У другій половині року експорт збільшився до 975 тис. барелів на день. Обмеження експорту можуть зачепити такі великі американські компанії, як Valero Energy, Phillips 66, Chevron, Exxon Mobil, Marathon Petroleum.

Незважаючи на спроби уряду КСА позбутися ресурсної залежності, нафтова галузь залишається домінуючою в економіці Саудівської Аравії. На нафтогазовий сектор зараз припадає близько 40 % ВВП країни (в 1970-х роках цей показник сягав 80 % ВВП). За даними ОПЕК, експорт нафти і нафтопродуктів забезпечує 85 % експортного прибутку Саудівської Аравії. Після обвалу світових цін на нафту в 2015–2016 рр. надходження від експорту у КСА знизилися в 2,1 раза; доходи від продажу нафти — в 2,5 раза; зростання ВВП країни — в 3,2 раза; сальдо зовнішньої торгівлі — в 4,2 раза. Падіння нафтових цін з \$121 до \$44 за барель привело до того, що 12%-й профіцит бюджету змінився 17%-м бюджетним дефіцитом, що змусило уряд активно витратити валютні резерви, які зменшилися на \$119 млрд, і запозичувати кошти для покриття бюджетних витрат.

Падіння цін на нафту і доходів від її продажу підштовхує країни Перської затоки до

диверсифікації економіки. Саудівська Аравія, лідер серед країн цього регіону, активно прагне позбутися сировинної залежності. Зниження зростання економіки королівства до нульової позначки в 2017 р., збільшення рівня безробіття і дефіцит бюджету, покриття якого потребує додаткових грошей, змушують правлячу династію шукати шляхи оптимізації економіки.

Структурні реформи КСА. План реформ передбачає підвищення в економіці країни частки несировинних галузей та інноваційних технологій. Програму, прийняту 25 квітня 2016 р., назвали «Бачення-2030» (Vision 2030). Загальну суму витрат на її реалізацію оцінюють у \$75 млрд, і для фінансування реформ Саудівська Аравія вирішила продати пакет акцій державної нафтовидобувної компанії Saudi Aramco, загальна вартість якої за попередніми оцінками може становити близько \$2 трлн. Від продажу акцій КСА розраховує отримати щонайменше \$100 млрд. Керівництво країни очікує, що в результаті реалізації програми «Бачення-2030» Саудівська Аравія стане центром тяжіння для глобальних інвестицій і перетвориться на міжнародний транзитний хаб, який з'єднає три континенти: Азію, Африку та Європу. Основні напрями економічної реформи є такими:

1. У сфері енергетики планується дати доступ приватному капіталу до інвестицій у будівництво відновлюваних джерел енергії. Додаткова генерація сонячних і вітрових станцій на початковому етапі становитиме 10 ГВт, що покриє зростаючі потреби країни в енергії. Держава має намір вкласти значні кошти в наукові дослідження і впровадження передових технологій у сфері відновлюваної енергетики.

2. Особлива увага приділятиметься розвитку ВПК. Саудівська Аравія входить до першої п'ятірки країн світу за видатками на оборону. Планується досягти рівня 50 % забезпечення зброєю власного виробництва. Зараз цей показник не перевищує 2 %. Це дозволить помітно знизити витрати на закупівлю іноземної зброї і дасть потужний поштовх розвитку вну-

трішнього виробництва із застосуванням передових технологій.

3. Серед інфраструктурних проектів для поліпшення транспортної логістики планується будівництво моста через Червоне море, який з'єднає Саудівську Аравію з Синайським півостровом. Це значно скоротить шлях доставки товарів з країн Перської затоки до Суецького каналу і далі в країни ЄС.

4. У планах КСА є також сприяння розвитку туризму. Щороку країну відвідує понад 20 млн туристів, велика частина з яких — паломники. Туризм дає країні близько \$23 млрд на рік. До 2030 р. планується збільшити туристичний потік удвічі, а доходи від туризму — утричі.

Посилення позицій наслідного принца Мухаммеда ібн Салмана. Вбачається довгострокова тенденція, спрямована на все більшу консолідацію влади в руках Мухаммеда ібн Салмана, який є не лише наслідним принцом, а й міністром оборони. Перебуваючи на цій посаді, він поставив під свій контроль саудівську армію і спецслужби. Раніше силові структури були відокремленими вотчинами, очолюючи які члени королівської сім'ї забезпечували свої позиції в політичній ієрархії, а також наживалися на закупівлях і підрядах. Однак реструктуризація і реформа силових відомств дали принцу Мухаммеду можливість витіснити звідти своїх основних суперників. Наслідний принц активно реструктурує і розширює комерційну частину силового сектора. У травні 2017 р. засновано Саудівську військово-промислову компанію — дочірнє підприємство Державного інвестиційного фонду (суверенний фонд королівства, підзвітний тільки принцу Мухаммеду). У серпні 2017 р. створено Головне управління оборонної промисловості, яке займається закупівлями для Міноборони, МВС та інших відомств, в тому числі для Президії держбезпеки. Обидві організації підпорядковані Міжвідомчому комітету, який очолює Мухаммед ібн Салман. Незважаючи на низьку ефективність таких структур, наслідний принц має у своєму розпорядженні новий фінансовий актив і відтепер може забезпечувати тим відомствам, які він курирує, інвестиції та

контракти, що фінансуються Державним фондом інвестицій.

У липні 2018 р. принц Мухаммед розпорядився переглянути всі чинні оборонні контракти. За такою самою схемою він діє і щодо великих будівельних контрактів у цивільній сфері — їх він також розпорядився скасувати і переглянути починаючи з 2016 р.

Справа Хашоггі. Зовнішньополітичну ситуацію навколо КСА істотно дестабілізувала справа про зникнення і вбивство 2 жовтня 2018 р. в Туреччині саудівського журналіста Джамала Хашоггі, відомого своєю критикою ініціатора і провідника структурних реформ наслідного принца Мухаммеда. З 2017 р. Хашоггі мешкав у США і вів колонку у провідному американському виданні *The Washington Post*. Ер-Ріяд готовий визнати ненавмисну смерть журналіста під час допиту. Однією з інтерпретацій «справи Хашоггі» є боротьба за владу всередині правлячого клану саудитів. Убитий журналіст був близьким до міністра внутрішніх справ Мухаммеда ібн Наїфа аль Сауда, який був наслідним принцом Саудівської Аравії до червня 2017 р., коли король Салман вирішив зробити спадкоємцем замість племінника свого сина — принца Мухаммеда. Хашоггі не подобався авторитарний стиль спадкоємця, він вважав молодого принца авантюристом, який приведе країну до хаосу і руїни. В результаті Хашоггі відсторонили від усіх медіаресурсів і заборонили коментувати у ЗМІ політику королівства.

Президент США Дональд Трамп заявив, що Ер-Ріяд має платити за свою безпеку Вашингтону, інакше нинішній король не протримається при владі і двох тижнів. Ці слова прозвучали буквально через кілька годин після того, як саудівський журналіст безслідно зник, але новина про це ще не облетіла світові ЗМІ. У відповідь Мухаммад ібн Салман в інтерв'ю *Bloomberg* звернув увагу на те, що Саудівська Аравія існує довше, ніж США, а за отриману зброю і так платить чималі гроші. При цьому принц, намагаючись згладити ситуацію, додав, що між друзями трапляється різне і слова Д. Трампа не зіпсують відносини між країнами.

Міжнародна реакція на вбивство опозиційного журналіста виявилася досить жорсткою. Так, багато великих підприємців та представників світових фінансових організацій бойкотували міжнародний інвестиційний форум Future Investment Initiative, відомий як «Давос у пустелі», який проходив 23–25 жовтня 2018 р. у Саудівській Аравії. Американські сенатори вимагають від президента США розглянути можливість введення санкцій проти Саудівської Аравії відповідно до акту Магнітського, і до них може приєднатися Велика Британія. Для пошуку прийняттого рішення до Ер-Ріада вирушив держсекретар США Майкл Помпео.

Особливо Дональда Трампа непокоїть перспектива розриву військових контрактів, на чому наполягають деякі американські політики. За його словами, оборонний контракт між двома країнами, укладений під час його візиту до Ер-Ріада в травні 2017 р. на рекордні \$109,7 млрд, дав можливість створити в США 450 тис. робочих місць. Домовленості передбачають розвиток та модернізацію збройних сил королівства, зокрема вдосконалення систем ППО, поставки «розумної зброї» тощо. Крім того, США підписали меморандум про наміри поставити КСА протягом 10 років озброєння на суму \$350 млрд. Ер-Ріад важливий для Дональда Трампа ще й тому, що вся близькосхідна політика його адміністрації побудована саме на тісних зв'язках із Саудівським королівством. Це союз, спрямований насамперед на ізоляцію Тегерана, що є одним із пріоритетів для обох країн. В обмін на політичну і військову підтримку Ер-Ріада США отримали схвалення саудитами американської ініціативи з примирення Ізраїлю і Палестини. Непорозуміння з Вашингтоном можуть привести до примирення Ер-Ріада з Тегераном, який завжди готовий до такого сценарію.

У 2019 р. Саудівській Аравії доведеться нейтралізувати все зростаючу стурбованість світової спільноти з приводу наслідного принца Мухаммеда. До того ж усередині королівської сім'ї продовжує посилюватися тихий опір. Деякі ключові союзники Ер-Ріада можуть

обмежити військову допомогу і прямі іноземні інвестиції, що йдуть у Саудівську Аравію, проте найважливіші зв'язки навряд чи зазнають серйозних змін. За інформацією організації Stratfor, наслідний принц, як і раніше, має міцні позиції в саудівській монархії, проте він залежить від підтримки батька — короля Салмана. Принц Мухаммед, напевно, продовжить реструктуризацію і розширення комерційної частини силового сектору.

Російська Федерація. Зовнішню політику РФ у 2018 р. слід оцінювати крізь призму реалізації доктринальних документів у сфері оборони, безпеки і зовнішньої політики. Перемога Володимира Путіна на чергових президентських виборах 18 березня 2018 р. (76,69% голосів) ще на 6 років легітимізувала геополітичний курс Росії як протидію США і НАТО в Євразії та повернення статусу світової наддержави, яка має зону привілейованих інтересів на пострадянському просторі.

Згідно з положеннями Стратегії національної безпеки Російської Федерації (від 31.12.2015), головними зовнішніми загрозами для безпеки РФ названо нарощування силового потенціалу НАТО, набуття Альянсом глобальних функцій у сфері безпеки, активізацію військової діяльності країн блоку, подальше розширення НАТО і наближення його інфраструктури до російських кордонів. Виходячи з цього, Росія реалізує комплекс заходів із забезпечення на достатньому рівні свого ядерного потенціалу; підтримання армії та інших збройних формувань у готовності до бойового застосування; нарощування оборонного потенціалу; оснащення армії сучасним озброєнням та військовою технікою; інноваційного розвитку ВПК.

У Концепції зовнішньої політики Російської Федерації (від 30.11.2016) пріоритетним напрямом визначено «протидію спробам окремих держав і груп держав піддати ревізії норми міжнародного права, закріплені в Статуті ООН і Гельсінських угодах, зокрема спробам втручання у внутрішні справи держав для неконституційної зміни влади через підтримку недержавних суб'єктів, екстремістських і те-

рористичних організацій». На регіональному рівні пріоритетним напрямом залишається «розвиток двосторонньої і багатосторонньої співдружності з країнами — членами СНД і подальше зміцнення на теренах СНД інтеграційних структур з російською участю»¹⁵.

Військово-промислова сфера є одним із головних пріоритетів внутрішньої політики російського уряду. Для України, яка успадкувала значну частину ВПК СРСР і до останнього часу випускала озброєння і військову техніку в тісній кооперації з російськими підприємствами-партнерами, актуальним є досвід реалізації Державної програми озброєння РФ на період до 2020 р. (рос. ГПВ-2020). Головним завданням цієї Програми було визначено доведення частки сучасного озброєння, військової і спеціальної техніки для збройних сил РФ до 70%. Для реалізації цього завдання було заплановано виділення 20,7 трлн руб., зокрема 19 трлн — на переоснащення армії, авіації і флоту (70% — на закупівлю озброєння і військової техніки, 15% — НДКР, 15% — на ремонт і модернізацію наявної військової техніки).

Сучасний ВПК Росії складається з 1340 підприємств, наукових і науково-дослідних організацій, на яких працює понад 2 млн чол. Більшість підприємств російського ВПК об'єднані в 61 вертикально інтегрований холдинг, на яких виробляється майже 75% військової продукції. Середня заробітна плата в оборонній галузі на 20% вища за середню по країні, але значно нижча, ніж в енергетиці чи видобувній промисловості.

Головною перешкодою на шляху повномасштабної реалізації ГПВ-2020 стала невідповідність наявної виробничо-технологічної бази завданням з виробництва новітніх зразків озброєння. Вже на першому етапі реалізації Програми стало зрозуміло, що більша частина оборонного виробництва морально і фізично застаріла. Особливо це стосується мікроелек-

троніки — ключової складової виробництва сучасної військової техніки. Відставання у цій галузі ліквідувати практично неможливо. Такий стан справ пов'язаний з технологічним відставанням (на 2–3 покоління) російської науки і промислової бази від розвинених країн світу. Сьогодні науково-технологічний заділ ВПК СРСР 80-х років уже повністю вичерпаний. На початку реалізації ГПВ-2020 частка нового (не старше за 10 років) обладнання основних фондів ВПК становила менш як 20%, тоді як загальний знос машин і устаткування перевищив 70%. Постійно ускладнюється кадрове питання — щороку на 7% скорочується кількість висококваліфікованого персоналу оборонних підприємств, значна частина якого вже досягла передпенсійного і пенсійного віку. Масштабною проблемою є корупція, низький рівень виконавчої дисципліни, непрофесіоналізм у системі державного управління. Впровадження технологій, критичних для виробництва новітніх зразків озброєння, через створення нових підприємств у сучасній Росії практично неможливе, оскільки майже все технологічне обладнання та електроніку необхідно імпортувати. Російська «оборонка» лише на 7–10% здатна конкурувати на світовому ринку високих технологій.

Тривала економічна рецесія і падіння цін на нафту змусили Кремль зменшити витрати на оборону (у 2018 р. вони становили понад 2,77 трлн руб., що на 100 млрд руб. менше, ніж у 2017 р.). У доларовому еквіваленті показники оборонного бюджету Росії поступово знижуються. За даними SIPRI, оборонний бюджет РФ у 2017 р. становив \$66,3 млрд, що вдятеро менше за військові витрати Сполучених Штатів, а в 2018 р. він скоротився до \$47 млрд (4% ВВП)¹⁶. Проте незначне підвищення цін на нафту дозволило Кремлю спрямувати додатково \$12 млрд на оборонну промисловість.

¹⁵ Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 30 ноября 2016 г.). http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id/2542248

¹⁶ Методика обрахування оборонних витрат SIPRI використовує обмінні курси валют, а не паритет купівельної спроможності. Тому оборонні витрати РФ, обраховані в доларах за цією методикою, падають більш стрімко порівняно з бюджетними асигнуваннями в рублях.

Загальний обсяг фінансування ГПВ-2020 на момент її прийняття за паритетом купівельної спроможності становив майже \$1 трлн (порівняно з програмою на 1992–2000 рр. витрати зросли в 20 разів, але в постійних цифрах — лише в 1,6 раза).

Російська влада була змушена визнати, що, незважаючи на значні обсяги фінансування і жорсткий контроль з боку Військово-промислової комісії, розроблення і виробництво значної частини озброєння і військової техніки (авіаносці, важкі крейсери, авіаційні двигуни та ін.) не буде реалізовано. У рамках ГПВ-2020 на технічне оновлення оборонних підприємств додатково було виділено 3 трлн руб., проте від цього ситуація в галузі якісно не змінилася.

Тепер в РФ прийнято нову держпрограму озброєнь на період 2018–2025 рр. (ГПВ-2025). На сьогодні відомо, що передбачуваний обсяг її фінансування оцінюють на рівні 30 трлн руб. З урахуванням інфляційних очікувань це приблизно відповідає рівню фінансування ГПВ-2020, вартість якої становила близько 20 трлн руб. У новій програмі заплановано розроблення та виробництво озброєння і військової техніки на основі надсучасних технологій: робототехніки, міжсередовищних систем і озброєнь, основаних на нових фізичних принципах. Оскільки після фінансово-економічного провалу 1990-х років російська економіка втратила позиції у сфері інновацій, насамперед у виробництві мікроелектронних компонентів, було вирішено сконцентрувати зусилля на окремих проривних напрямках, у яких російська промисловість зберігає потенціал зростання — виробництво космічних апаратів, сучасних систем зв'язку, засобів радіоелектронної боротьби.

Переозброєння армії. Чорноморський флот визначено пріоритетним напрямом у переоснащенні ВМС Росії, а Крим розглядається як «непотоплюваний авіаносець» Кремля на південному фланзі НАТО. Зокрема, у 2018 р. Чорноморський флот мав отримати 7 нових бойових одиниць — 3 дизельні підводні човни (пр. 06363), 2 сторожові кораблі (пр. 11356) і 2 малі ракетні кораблі (пр. 21631), оснащені

ракетами «Калібр». На період до 2020 р. передбачено поповнення ще на 18 нових бойових одиниць, оснащених ОКР «Калібр». На Кримському півострові триває розгортання нових військових з'єднань: бригади берегової охорони, берегової ракетно-артилерійської бригади, розвідувальної бригади, двох дивізіонів Повітряно-космічних сил, полку морської авіації, оснащеного багатоцільовими винищувачами Су-30 СМ. Москва розгорнула в Криму свої найсучасніші ЗРК С-300, С-400, «Панцир-С1», планує розгортання ОТРК «Іскандер-М» та «Іскандер-К» (з можливим оснащенням ядерними боезарядами). На анексованому півострові розпочалося облаштування інфраструктури для бази субстратегічних бомбардувальників ТУ-22 МЗ. На думку Кремля, цей арсенал дозволить компенсувати відсутність у Росії авіаносної групи у протистоянні з ВМФ США в Середземномор'ї.

Триває мілітаризація Калінінградської області — європейського ексклава Росії. Москва заявила про розміщення (фактично на кордоні з країнами Балтії та Польщею) найсучасніших у російській армії зенітно-ракетних комплексів С-400 і мобільних ракетних комплексів «Іскандер», які можуть бути оснащені ядерними боезарядами. Ці кроки Кремля демонструють світовій громадськості готовність збройним шляхом забезпечити реалізацію своїх національних інтересів, що перетворює Балтійський регіон на «міну уповільненої дії».

У Посланні до Федеральних Зборів РФ 1 березня 2018 р. В. Путін визначив стратегічну мету — Росія має не лише міцно закріпитися в п'ятірці найбільших економік світу, а й до середини наступного десятиліття збільшити ВВП на душу населення в 1,5 раза. Крім того, президент РФ перелічив досягнення російського ВПК на шляху переозброєння армії, які дозволять Москві посилити свої зовнішньополітичні позиції. Ключові положення доповіді у цій сфері такі:

- оснащеність збройних сил сучасною зброєю зросла в 3,7 раза, на озброєння прийнято понад 300 нових зразків військової техніки, по периметру кордонів Росії створено суціль-

не радіолокаційне поле системи попередження про ракетний напад;

- розпочато активну фазу випробувань нового ракетного комплексу з важкою міжконтинентальною ракетою «Сармат»;

- розроблено безпілотні підводні апарати, здатні рухатися на великій глибині;

- завершено цикл випробувань інноваційної ядерної енергоустановки для оснащення цього автономного апарата, яка має унікально малі габарити і надвисоку енергоозброєність — у 100 разів менша за об'ємом, ніж установки сучасних атомних підводних човнів, вона має велику потужність і в 200 разів менший час виходу на бойовий режим;

- завершено випробування гіперзвукового авіаційно-ракетного комплексу «Кинджал» з дальністю ураження понад 2 тис. км. Ракета з ядерним або звичайним боєзарядом летить зі швидкістю 10 Махів, маневрує на всіх ділянках траєкторії польоту, що дозволяє їй гарантовано долати всі наявні системи ППО і ПРО;

- завершено випробування перспективного ракетного комплексу стратегічного призначення з принципово новим бойовим оснащенням — планерувальним крилатим блоком;

- прийнято на озброєння бойові лазерні комплекси.

Проте реальність соціально-економічного життя сучасної Росії контрастує з деклараціями її президента. Економіка переживає тривалу стагнацію, і спроби уряду стабілізувати ситуацію не дають очікуваного результату, рівень життя росіян неухильно знижується. Політична система, вибудована В. Путіним, поступово деградує. Вже у грудні 2018 р. на перший план вийшла проблема 2024 року — повертається до життя «заморожений» проект Союзної держави Росія–Білорусь. Вхідження Білорусі до складу РФ дозволить Володимирі Путіну балотуватися на пост президента, не порушуючи норм Конституції.

І якщо на білоруському напрямі позиції Кремля досить міцні, то на південному фланзі ситуація близька до критичної. Міною уповільненої дії для путінського режиму залишається Чечня і Закавказзя в цілому. РФ виділяє Чеч-

ні \$1,4 млрд на рік і фактично надала Рамзану Кадірову карт-бланш у внутрішньочеченських питаннях. У Москві, Санкт-Петербурзі та інших російських регіонах посилюється напруження в стосунках православного населення, яке неухильно зменшується, і мусульманської громади, яка стрімко зростає. У російському політикумі укріплюється думка, що після відходу В. Путіна від влади єдиним сильним політиком, здатним утримати країну від розпаду, є саме Рамзан Кадіров.

Ракетно-космічна сфера. У сучасному глобалізованому світі міжнародна кооперація є однією з ключових складових як світового ринку космічних послуг, так і науково-прикладних досліджень космосу. Навіть США, провідна космічна держава, не може вважатися самодостатнім гравцем на ринку космічних запусків, оскільки з метою оптимізації витрат використовує механізм кооперації з іншими країнами.

Широка кооперація між підприємствами і організаціями — сегментами ракетного комплексу СРСР до недавнього часу залишалася основною стратегією функціонування ракетно-космічної галузі Росії. В умовах гібридної війни і міжнародних санкцій російська сторона взяла курс на самостійне розроблення, виробництво і обслуговування національної ракетно-космічної техніки, зберігаючи зобов'язання за чинними міжнародними комерційними контрактами. Припинення військово-технічного співробітництва між Україною і Росією негативно вплинуло на сучасний стан і найближчу перспективу підприємств і організацій галузі в обох країнах. У березні 2016 р. уряд РФ затвердив Федеральну космічну програму (ФКП) на період до 2025 р., в якій істотно відкореговано плани російської космонавтики в умовах економічної кризи і міжнародних санкцій. Так, замість запланованих у 2015 р. 2,85 трлн руб. на виконання ФКП було виділено лише 1,4 трлн руб. (ще 115 млрд руб. — після 2021 р.). При цьому анонсованого президентом Володимиром Путіним проекту створення національної космічної станції (замість участі в МКС) в ФКП немає. Спорудження космічної станції

власними силами російські експерти визнали надвиратним і неефективним.

Геополітичні перспективи Росії. Сучасна російська еліта використовує всі матеріальні блага західної цивілізації, впроваджуючи при цьому в свідомість росіян міфічні сюжети про необхідність боротьби із Заходом. Такий розрив у мотиваційних очікуваннях між населенням і владою перетворює РФ на «нелегітимну державу». Наявна система влади не може бути реформована зсередини, оскільки її імперативом є самозбереження. Інститути законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють тільки імітаційні функції. Засоби масової інформації є виключно «машиною пропаганди» і PR-супроводу дій правлячої верхівки. У геостратегічній перспективі Росія є слабкою державою, з високою ймовірністю розпаду на окремі регіональні утворення. Така ситуація пов'язана з комплексом внутрішніх причин.

1. Демографічні фактори. Населення Росії порівняно з розмірами країни незначне, розсіяне на великій території, єдність росіян не забезпечена нічим, крім апарату спецслужб і спільної культури. Скорочення населення, його територіальний розподіл гранично ускладнюють ефективне управління національною економікою і навіть створюють проблеми продовольчого забезпечення.

2. Економічний фактор. Економіка Росії становить менш як 1/10 економіки США чи Євросоюзу. Порівняно з США і ЄС разом узятими економіка Росії становить менш як 1/20.

3. Енергетичний фактор. Євросоюз, один з головних покупців російського газу, активно реалізує стратегію диверсифікації енергопостачання. Володимир Путін уже кілька разів використовував загрозу відключення як важіль впливу на країни ЄС, і європейці поступово позбавляються енергетичної залежності від Кремля.

4. Військовий фактор. Сполучені Штати активно переміщують фокус своїх військових програм зі Східної Азії та Близького Сходу до Європи. Збереження паритету військової сили значно перевершує можливості російської економіки. У суспільній свідомості росіян домінує

відчуття «обложеної фортеці», що не сприяє перспективному розвитку країни.

5. Ядерний фактор. Анексія Криму і агресія на Донбасі ставлять питання щодо тенденцій скорочення ядерного потенціалу США. Росії загрожує перспектива зіткнутися з оновленим американським ядерним потенціалом, набагато потужнішим, ніж російський.

Неухильне падіння рівня життя пересічних росіян веде до поступової делегітимізації авторитарного режиму В. Путіна. Значна частина активного населення Росії сприймає адміністрацію президента РФ не як політичний інститут, а як джерело особистого збагачення, що істотно знижує градус зовнішньополітичної активності Кремля.

Одним з найвірогідніших і прийнятних для Росії сценаріїв розвитку подій на Донбасі є «замороження» конфлікту на зразок Нагірного Карабаху, Придністров'я, Абхазії і Південної Осетії. У цьому ж аспекті слід розглядати і спробу Кремля зберегти режим президента Сирії Башара Асада, створивши на основі своєї військової бази в Латакії маріонеткову державу сирійців-алавітів. При цьому економічна складова збереження «заморожених» конфліктів в умовах міжнародних санкцій і падіння світових цін на енергоносії стає все більш проблематичною.

Країни БРІКС. Сучасна система міжнародних відносин перебуває на етапі трансформації від однополярного світу (геополітичне домінування США) до системи геополітичних полюсів. Одним з потенційних геополітичних центрів багато експертів розглядали групу БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка). Так, за розрахунками впливового ділового видання Newsweek Magazine (на 2013 р.), економічні системи п'яти держав БРІКС були найперспективнішими у світі, з 2000 р. їхні економіки зросли в 4,2 раза, тоді як економічне зростання розвинених країн у цей самий період становило лише 61%. Сукупний потенціал БРІКС (26% території, 43% населення, майже 15% світової торгівлі, 32% орних земель, 40% виробництва пшениці, 50% виробництва

свинини тощо) в умовах поступального розвитку національних економік дає змогу до 2050 р. перевершити сукупний ВВП групи G7. При цьому Росія, Китай та Індія є ядреними державами, які разом мають 5190 ядерних боєзарядів. За розрахунками експертів Світового банку, на період до 2050 р. частка Китаю у світовому валовому продукті становитиме 20 %, США і Євросоюзу – по 17 %, Індії – 7 %, Японії – 5 %, Росії – 3 %, Бразилії – 2 %.

За аналітичними оцінками Національної ради США з розвідки (Global Trends 2025: A Transformed World), вже в середньостроковій перспективі Індія і Китай за інтегральним показником економічної могутності зрівняються з США. Саме ці три країни визначатимуть порядок денний глобального ринку товарів і послуг у постіндустріальному сегменті. Прогнози щодо економічних систем Бразилії і Росії менш оптимістичні, їх геополітичні та гео економічні перспективи залежать від результативності внутрішніх структурних реформ – модернізації всіх сфер економічного та суспільно-політичного життя.

У сучасній геополітичній ситуації амбітний проект лідерів БРІКС щодо створення альтернативи існуючій фінансово-економічній системі, оснований на доларі США, як глобальній резервній валюті (понад 60 % валютних резервів зберігаються в доларах), Міжнародному валютному фонду і Світовому банку, як інститутам ООН, виявився лише декларацією про наміри. Це пояснюється насамперед внутрішньоекономічними та соціальними проблемами країн – членів БРІКС. Незважаючи на тривалу позитивну економічну динаміку Китаю, Індії, Росії та певною мірою Бразилії і ПАР, їх господарські комплекси не є високорозвиненими системами постіндустріального укладу. Економіка країн БРІКС переважно сировинна, індустріально-аграрна, ґрунтується на експорті енергоносіїв, сировини і товарів з низьким рівнем перероблення. Саме залежність від експортної кон'юнктури для всіх країн групи, крім Індії, яка фактично має самодостатню соціально-економічну систему, є основною перешкодою на шляху

створення реальної конкуренції розвиненому Заходу.

Загальними для країн БРІКС є такі соціально-економічні проблеми:

- масштабна корупція на всіх рівнях економічного життя;
- низький рівень інвестиційної привабливості (непрозорий характер ведення бізнесу, кланово-олігархічна структура власності);
- високий рівень безробіття (в ПАР майже 30 %), низький освітній та професійний рівень значної частини населення;
- відсутність реальних соціальних ліфтів, значне соціальне розшарування, що веде до масштабної трудової імміграції;
- демографічний фактор: для Індії та Китаю проблема перенаселення є однією з ключових у реалізації національної соціально-економічної політики, для РФ і ПАР характерне скорочення населення (смертність перевищує народжуваність, еміграція економічно активної частини населення).

На сьогодні БРІКС не можна розглядати як офіційну міжнародну організацію – немає ані статуту, ані постійного секретаріату, ані виконавчого органу. Формою роботи БРІКС є саміти країн-учасниць, які збираються щодва роки (відбуваються також неформальні саміти на полях міжнародних форумів). Прийняті на самітах рішення не мають нормативного зобов'язального характеру як для національного, так і для міжнародного права. Рішення самітів БРІКС є лише деклараціями про наміри, при цьому кожна зі сторін використовує такі саміти у власних геостратегічних цілях.

26 липня 2018 р. в Йоганнесбурзі (ПАР) пройшов ювілейний 10-й саміт БРІКС під девізом «БРІКС в Африці: співпраця для досягнення інклюзивного зростання і добробуту в умовах четвертої промислової революції». За офіційною інформацією лідери країн провели консультації в закритому форматі, під час яких обговорили широкий спектр питань політичної, економічної, безпекової, культурно-гуманітарної сфери.

Слід констатувати, що БРІКС фактично перестала існувати як окремий геополітичний

гравець. Про це свідчить рішення компанії Goldman Sachs про закриття Фонду БРІКС, який інвестував в економіки країн — учасниць організації. Керівники цієї американської компанії дійшли висновку, що найближчим часом інвестиції не принесуть віддачі, тому перекинули активи до Фонду підтримки ринків, що розвиваються. Бразилія і Росія перебувають у глибокій рецесії, Китай намагається побороти значне уповільнення економіки, одна лише Індія поки що приваблює міжнародних інвесторів і проводить економічні реформи. Кінець «ери БРІКС» не став сюрпризом для міжнародних інвестфондів — вплив капіталів з країн БРІКС перевищує \$3,5 трлн.

Ініційовані Кремлем проекти геополітичної альтернативи США і Заходу ґрунтуються передусім на ідеологічній і політичній близькості Москви і Пекіна як фундаменти для інституалізації антизахідного альянсу. При цьому навіть найбільш оптимістично налаштовані російські експерти з Ради із зовнішньої і оборонної політики (*рос.* СВОП) украї обережно оцінюють перспективи такого геополітичного конструкту. У випадку з БРІКС фактично не існує об'єднаних позаекономічних платформ між членами групи. Спроби Росії використати БРІКС як геополітичного антагоніста США не відповідають не лише реаліям сучасного глобалізованого світу, а й чинним фінансово-економічним, військово-політичним і військовим угодам Китаю, Індії, Бразилії та ПАР з США та іншими провідними країнами Заходу.

Україна. На сьогодні економічний комплекс України характеризується низьким рівнем конкурентоспроможності на світових ринках. За винятком окремих наукомістких сегментів в ОПК, ядерній енергетиці, ракетно-космічній сфері, українські підприємства в кооперації з профільними науково-дослідними структурами не можуть конкурувати з провідними економіками на ринках високотехнологічної продукції. У міжнародному поділі праці Україна поступово переходить на рейки країни — експортера аграрної продукції на ринки Азії та Африки. Проте окремі сегменти наукомістких

секторів дозволяють Україні зберегти інфраструктурний і кадровий потенціал для можливого «технологічного стрибка». Ключовими проблемами української економіки є такі:

- посилення державного протекціонізму у світі, конкурентна боротьба провідних світових геоекономічних гравців;
- гранично низький рівень інвестиційно-інноваційних надходжень, виробничо-технологічна стагнація;
- орієнтація на експорт продукції з низьким рівнем доданої вартості (аграрна продукція, мінеральна сировина, ліс-кругляк тощо);
- вимивання кадрового потенціалу, масштабна трудова міграція економічно активної частини населення;
- корупція, низький рівень виконавчої дисципліни, відсутність державної стратегії промислового розвитку.

На сучасному глобальному ринку товарів і послуг геополітичне значення території України для впливових світових гравців визначається насамперед її географічним розташуванням на шляху транзиту з Росії до Центральної і Південної Європи, а також з Китаю до Європи («Новий шовковий шлях»). За оцінками експертів Національного інституту оборони України ім. І. Черняховського, в разі збереження нинішньої структури експортно-імпорتنих операцій країн G20 і ТНК, які діють у Балтійсько-Чорноморському регіоні, в найближчі 10 років значення транзитного потенціалу України буде знижуватися. Росія здійснює комплекс заходів, спрямованих на поглиблення економічної співпраці з Туреччиною, Італією і Францією на Середземному морі, з Німеччиною — на Балтиці. Сухопутний транзит російських товарних потоків забезпечують передусім Білорусь, Польща, Чехія і Угорщина.

Найважливіші для України зовнішньополітичні події у 2018 р. Головним напрямом для України залишається протидія російській агресії. Зусилля спрямовуються на зміцнення української армії і посилення зовнішньополітичного тиску на країну-агресора. У зв'язку з цим слід відзначити такі події:

- США розпочали поставки летальної зброї до України (протитанкові комплекси Javelin, два патрульних катери класу Island);

- Конгрес США на \$50 млн збільшив програму оборонної підтримки для України на 2019 р. (загалом \$200 млн); ці кошти виділено на проведення військових навчань, надання військового оснащення, летальних видів озброєнь і логістичної підтримки, заміну раніше наданих озброєнь та військових товарів;

- надання Україні статусу країни, яка прагне до членства в НАТО (aspiring country), поставки Альянсом військового обладнання;

- продовження на чергові півроку економічних санкцій ЄС проти Росії.

У 2018 р. частка європейського ринку в структурі українського експорту зросла до 42,4%. Набула чинності Конвенція Пан-Євро-Мед — додатковий інструмент, розроблений ЄС для співпраці зі своїми торговими партнерами. Однак при цьому найбільшим торговим партнером України серед окремих країн залишається Росія — \$3 млрд (7,8% експорту).

На європейському напрямі в 2018 р. істотно загострилися відносини з Угорщиною і Польщею. Каменем спотикання стали норми Закону про освіту, які передбачають, зокрема, навчання в середніх школах українською мовою. Угорська сторона офіційно заявила про порушення прав національних меншин і заблокувала співпрацю України з НАТО. Крім того, Будапешт почав масово видавати жителям Закарпаття

паспорти громадян Угорщини, що суперечить українському законодавству про неможливість подвійного громадянства. Минулого року парламент Польщі прийняв відверто недружній Закон про Інститут національної пам'яті, в якому закріплено норму про кримінальну відповідальність за «невизнання злочинів українських націоналістів». Є ще цілий ряд «темних сторін» у недавній історії українсько-польських відносин, які не сприяють входженню України до загального європейського дому.

Слід зазначити, що в сучасній геополітичній ситуації Україна оточена країнами-сусідами (РФ, Білорусь, Молдова, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), жодна з яких не має повною мірою проукраїнської зовнішньополітичної позиції. У 2018 р. ускладнилася ситуація з виконання Угоди про асоціацію Україна–ЄС. За експертними оцінками, минулого року українська сторона виконала лише трохи більше 20% завдань Угоди. Найбільш проблематичною є ситуація у сфері транспорту, підприємницької діяльності, торгівлі послугами.

Виходячи з наведеного аналізу, можна зробити висновок, що відносини стратегічного партнерства у зовнішній політиці і політиці безпеки України активно розвиваються лише зі Сполученими Штатами Америки. Саме Вашингтон залишається для Києва ключовим союзником на міжнародній арені у протистоянні агресії Російської Федерації і на шляху інтеграції до ЄС і НАТО.

O.I. Izhak¹, G.I. Mernikov²

¹National Institute for Strategic Studies (Kyiv)

²Yuzhnoye State Design Office (Dnipro)

MODERN SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS –
STATE, CHALLENGES, THREATS, POSSIBLE SCENARIOS

The article presents an analysis of the current geopolitical and geoeconomic situation by the end of 2018, identifies global trends and key factors that influence the development of economic, socio-political, socio-cultural and other spheres of life of the countries of the world, discusses the confrontation between the main geopolitical players and their relations with Ukraine. The vectors of the development of the system of international relations in the near future are outlined.